

Sağlığın Piyasalaştırılması

İ Çağdaş Kapitalizmde Dönüşüm ve Tıp

İ İnan KESER

Dicle Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi | inankeser@gmail.com

İ Kapitalizmi incelikli bir biçimde tanımlamak isteyebiliriz ama emin olun ki bu muhtemelen sonuçsuz bir girişim olarak kalacaktır. Çünkü Dünya tarihinde daha önce rastlanılan tiplerinden farklı olarak Batı'da son yüzyıllarda ortaya çıkan, yerleşik ve ardından Dünya'ya hâkim olan çağdaş/yüksek kapitalizm, sadece bir ekonomik tarz değil onunla bağlantılı devasa bir kişisel ve sosyal dünyaya, dolayısıyla sayısız bağlantı ve yansımaları sahip, muazzam giriftlikte bir sistemdir.

Ek olarak çağdaş kapitalizm, tekbiçimli olmaktan ziyade karşılaştığı krizlerden, temel ilkelerinden taviz vermeden, değişimler yaşayarak çıkan böylelikle farklı tarihsel görünümlere sahip esnek bir sistemdir de aynı zamanda. Kapitalizmi incelikli bir biçimde tanımlamak yerine çağdaş kapitalizmin yaklaşık bir yüzyıl içinde yaşadığı dönüşümü ve bunun kişisel ve sosyal hayattaki etkilerini en bilinen ilkelerinden hareketle ve ulusal bir ekonomi içinde betimlemek daha makul bir yoldur.

Herkesçe kabul edildiği gibi kapitalizmin değişmez ilkelerinden birisi "üretim sürecinde ortaya çıkan artı değer, kâr yani kapitalistin hakkı olduğu" bir diğeri "kapitalistin kâr güdüsünün engellenemeyeceğidir". Çağdaş kapitalizmin ilk döneminin en belirgin özelliği işte bu iki ilkenin sınırsız biçimde vücut bulmasıydı

ki bu nedenle bu dönemdeki biçimi sıklıkla vahşi kapitalizm olarak adlandırıldı. Sosyologlarca genelde Taylorist olarak adlandırılan bu dönemde hakim kapitalist siyasi yönelim de her şeyin 'görünmez el' tarafından özgürce gerçekleştirildiği 'piyasa'ya müdahale etmeyen, sadece güvenlik sorunlarıyla ilgilenen 'gece bekçisi devlet'i savunan klasik liberalizmdi. Ürettikleri metallerin fiyatları, kendi kurallarına göre işleyen piyasalarda belirlendiği için meta fiyatını artıramayan kapitalistlerin Taylorist

aşamada kârlarını arttırmak için uyguladıkları temel yöntem, ürettikleri metallerin maliyetini azaltmaktır. Tahmin edilebileceği gibi maliyeti oluşturan toprak ve hammadde gibi girdiler kapitalistin müdahale edemeyeceği girdiler olunca geriye azaltılabilecek bir tek işçi ücretleri kalmaktaydı. Özetle Taylorist aşamada kapitalistler kârlarını maksimize etmek amacıyla öncelikle denetimlerinde olan tek şeye yani işçi ücretlerine müdahale ettiler ve onu sürekli

olarak aşağıya çektiler. Sonuçta Taylorist aşamada mutlu azınlık dışında kalanlar için yaşanan tam anlamıyla muazzam bir sefalet, katı bir umutsuzluk, keskin bir politik kutuplaşma ve tabii ki toplumların geneline kapsayan ağır sağlık sorunlarıydı.

Bu dönemin sonunu getiren yine kapitalistlerin engellenemeyen kâr güdüsü oldu. İşçi ücretlerini sadece onların hayatta kalmasına yetecek seviyeye çekerek birim meta başına kârlarını maksimize eden kapitalist-

ler, kârlarını daha da arttırmak için kitlesel üretimin hacmini günden güne arttırdılar. Bunun bir sınırı olduğu açtı çünkü toplumun büyük kısmını, yani bugünün hakaret yüklü moda deyimleriyle tüketicileri, işçiler oluşturmaktaydı ve onların kapitalistlerin pazara aktardığı metalleri alacak kadar paraları yoktu. Sonuçta 20. Yüzyılın ilk çeyreğinde yaşanan ve birçok kapitalistin iflasına neden olan, aşırı üretim

krizleri gerçekleşti. Ancak kapitalist sistem, kendi iç dinamiklerinden çok insanların bilinçli müdahalesiyle bu krizden daha da güçlenerek çıkmayı başardı. Taylorist aşamayı sonlandıran krizle mücadele yolu aslında oldukça basit biçimde formüle edilmişti; sistemi tehlikeye atan aşırı üretim krizinin bir daha yaşanmaması ve kapitalist sistemin varlığının sürekli hale getirilmesi. Bunu başarmak için öncelikle "kapitalistin kâr güdüsünün engellenemeyeceği"

ilkesinden hareket edildi ve bu güdünün sistemi tehdit etmeyecek düzeyde tutulması için kapitalistlerin sermayelerinin bir kısmına devlet tarafından vergi yoluyla el konuldu, sermayenin zamansal ve mekansal yayılımı sağlandı. Aşırı üretim krizinin gösterdiği gibi mesele sadece çok ve ucuz üretmek değil üretilen şeyleri satın alacak bir toplumu da yaratmaktı. Bu nedenle devlet, sadece üretime değil belirli ölçülerde 'tüketime' de müdahale etmeye başladı; toplumun çoğunluğunu oluşturan işçilerin sistemin sürekliliğini sağlayacak biçimde tüketmelerini sağlamak için ücretleri yanında çalışma ve yaşam koşullarını iyileştirecek sendika kurma hakkı, iş, sigorta ve emeklilik güvencesi, kamusal sağlık ve eğitim gibi birçok düzenleme devlet tarafından gerçekleştirildi. Artık işçiler iyi ücret almakta, iyi yaşamakta, çocuklarını okullara gönderebilmekte, iyi tıbbi bakım görmekte dolayısıyla radikal fikirlerden uzak biçimde, refah içinde ve geleceğe dair güven duygusuyla dolu olarak yaşamaktaydı. Bu nedenlerle sosyologlar tarafından genelde Fordist ya da sosyal kapitalist olarak adlandırılan bu aşama birçoklarınınca refah toplumu olarak da adlandırıldı ve bu aşamada hakim siyasi yönelim de devletin piyasaya, sistemi korumak için sınırlı müdahalesini öngören liberalizm oldu.

Kapitalist sistemin, 1970'lerden itibaren önce merkez kapitalist devletlerde ardından da 2000'lerle birlikte bütün Dünya'da, bir sonraki aşama olan, sosyologlarca sıklıkla postfordist ya da yeni kapitalist olarak adlandırılan döneme geçişi çok daha karmaşık biçimde gerçekleşti. Ayrıntıya girmeden açıklamak gerekirse bu geçişi sağlayan özünde, gelişen teknolo-

ji ve siyasi dönüşümlerle vücut bulan globalizasyon ve onun sosyokültürel yansımalarıydı. Artık kapitalizm Dünya ölçeğinde zaferini ilan etmiş, Dünya'nın her yerinde üretmenin ve satmanın önünde bir engel kalmamış ve daha da önemlisi insanların her koşulda tüketebilen kültürel varlıklara dönüşmesi sağlanmıştı. Dolayısıyla Fordist aşamada olduğu gibi kapitalizmin devamlılığı için ulusal ölçekte arz-talep dengesinin sağlanmak, işçileri güçlendirmek ve kapitalistin kâr güdüsünü engellenmek bir gereklilik olmaktan çıkmıştı. Bu nedenlerle Fordist dönemde işçilere verilen bütün haklar neredeyse tamamıyla geri alındı, kapitalistin kârını maksimize etmesini sağlayan esnek üretim, parça başı üretim ya da performans dayalı ücretlendirme gibi tekniklerle güvenceli çalışma ortadan kaldırıldı, bütün sosyal ya da kamusal hizmetler kapitalist kâr arayışının yeni alanlarına dönüştürüldü. Doğal olarak bu aşamanın hâkim siyasi yönelimi devletin serbest piyasa koşullarının/kapitalizmin oluşmasında/işlemesinde sorun çıkarıcı 'engelleri' ortadan kaldırmak için aktif müdahalesini öngören neoliberalizmdi. Sonuçta postfordist aşamada tüm Dünya'da yaşanan, Taylorist aşamada olduğu gibi, küçük bir kesim dışında kalanlar için muazzam bir sefalet, katı bir umutsuzluk/güvensizlik hissi, keskin bir politik kutuplaşma ve tabii ki ağır tıbbi sorunlardı.

Çağdaş kapitalizmin ulaştığı bu aşama Türkiye'de etkisini 1990'lı yıllarda göstermeye başladı ve hükümetler postfordist sisteme koşut uygulamaları hızla hayata geçirdi. Dolayısıyla 1990'ların sonundan itibaren Türkiye'de güçlü biçimde hissedilen dönüşüm, özgün bir süreç değil doğrudan

postfordist sistemin politik ifadesi olan neoliberalizmin talep ettiği bir şeydi. Bu dönüşüm sürecinin en açık görüldüğü alanlardan biri sağlık alanıydı. Fordist döneme ait olan ve kapitalistin kârı önünde ciddi bir pürüzler çıkarıcı devlete ait sağlık örgütünün engel olmaktan çıkarılması için öncelikle halkın ve başta tabipler olmak üzere bu örgütlerde çalışanların dönüşüme rıza göstermeleri sağlanmaya çalışıldı. Özel hastanelerin hızla yaygınlaştırılması, halkın bu hastanelerden yararlanmasının sağlanması ve bu hastanelerin tabiplere 'özelde çalışmaları' için oldukça yüksek ücretler teklif etmesi özünde rızanın imal edilmesine yönelik dönemsel araçlardı. Fordist dönemden kalan sağlık örgütlenmesi bir 'engel' olmaktan çıktığında ise beklendiği gibi bu dönemsel araçlar rafa kaldırıldı; halkın özel hastanelerden yararlanmasını önünde sayısız engel çıkarıldığı gibi tabiplere özel hastanelerin ödediği ücretler de ciddi düzeyde geriletildi. Bu dönüşüm sürecinin sağlık çalışanları üzerindeki hissi etkisi Batı'da daha önce yaşandığı gibi oldu: Postfordist döneme geçişle birlikte parça başına yani nöbet, ameliyat, muayene vesaire başına ücretlendirilen ve esnek yani sözleşmeli olarak çalıştırılan sağlık çalışanları, Fordist dönemdeki güven duygusunu en hızla yitiren gruplardan biri oldu. Daha da önemlisi, güven hissini yitimi ile birlikte sağlık çalışanları, bir daha 'yakalayamama ihtimali'ne karşı önlerine çıkan 'fırsatları' kolayca değerlendirir hale geldi ve Fordist dönemdeki sosyal itibarlarını da büyük oranda yitirdi.

Ve sonuçta bir kez daha anlaşıldı ki kişisel ve sosyal tarih, makro dönüşüm süreçlerinden azade değildi.